

EPIKUS ÉNEK EGY MEZŐVÁROS FELPERZSELÉSÉRŐL

A törvényes magyar kormány és az ország jogrendje elleni első és igen súlyos katonai támadások a bécsi kamarilla titkos és a belgrádi szerb fejedelem-ség nyílt támogatásával a Délvidéken már 1848 nyarán az elviselhetetlenségig fokozták a magyar–szerb ellentéteket, s ezek során a polgári lakosság élete és vagyoni biztonsága a Bácska és a Bánát legnagyobb részében közvetlen veszélybe került. A szerb csapatok 1848. június 30-án a bánáti Oláhszentmihályt, három héttel később, július 23-án pedig Uzdint égették porrá. A Bácskában a hadviselő feleket mindenekelőtt Szenttamás ekkor még sikertelen ostromai kötötték le. Temerin mezőváros, valamint a szomszédos Járek részben Szenttamás közelsége miatt, részben pedig mert fontos, bár nem nélkülözhetetlen összekötő kapocs volt a közép-bácskai magyar tábor és a péterváradi magyar helyőrség között, helyzeténél fogva potenciális veszélyt jelentett a Sajkás-vidéki szerb tábor számára, noha a mezőváros védelmére iderendelt katonaság és nemzetőrség sohasem képezett.akkora erőt, hogy kockáztatni mert volna egy, a Római-sáncok védelme mögött meghúzódó szerb katonaság elleni nagyobb támadást.

Dorde Stratimirović, a szerb hadak fővezére Szenttamás második sikertelen magyar ostromát követően döntő lépésre szánta el magát: augusztus 28-án éjszaka összehangolt támadást indított Temerin ellen, ez azonban kudarcot vallott. Másnap Stratimirović cselhez folyamodott, táborában kihirdette, hogy a szerb sereg a Bánátba vonul, a 29-én éjszaka kiadott hadiparancs viszont ismét Temerin és Járek minden irányból történő lerohanására szólított fel. A váratlan támadás okozta zűrzavarban a Temerin védelmére iderendelt alakulatok – némi ellenállást követően – pánikszerűen Verbász irányába vonultak vissza, nyomukban a szekereken, lóháton és gyalogszerrel menekülő lakossággal. Ekkor – azaz augusztus 30-án – a település már minden irányban égett, az első házat a fővezér közvetlen parancsnoklata alá tartozó alakulat gyújtotta fel, de megtették a magukét a szerb tüzérség gyújtógránátai is.

Temerin pusztulásának hírére, mondhatni, országos vita indult a felelősség megállapítására, s ahogyan lenni szokott, bűnbakokat is találtak. Meg kell jegyeznünk, több emlékirat tanúsága szerint nehezen tagadható, hogy az akkor még a magyar hadak élén álló császári tisztek közül jó néhányan összejártsot-

tak a szerbekkel, hiszen csak idő kérdése volt, hogy mikor áll az udvar nyilvánosan is melléjük. Kossuth Hírlapja egy névtelen szemtanú plasztikus leírásában szinte azonnal részletes beszámolót közölt a gyújtogatásról és a kegyetlenkedésekről, sőt, Kossuth Lajos országgyűlési felszólalásában ismertette a temerini helyzetet. A mezőváros tragédiája annyira megrázkódtatta a kortársakat, hogy még évtizedek múltán is sajtóvitát gerjesztett történészek és szemtanúk között, emlékirataikban is többen részletesen ecsetelik a történeteket, nemegyszer egymásnak ellentmondóan. De született az eseményről szépirodalmi alkotás is, a vadromantikus történeteket, véres tragédiákat és gyilkosságokat kedvelő Kuthy Lajos tollából, *A temerini hősnő* című novella, amely a *Hölgyfutárban* jelent meg egy évvel a szabadságharc leverését követően.

Természetesen a másik oldal is hagyott az utókorra írott emlékeket Temerin pusztulásáról. Mindenekelőtt Stratimirović tábornok Rajačić pátriárkához írt jelentéseire és későbbi emlékirataira gondolunk. Az itt közlésre kerülő, eredeti nyelven *Palež od Temerina* címen közzétett szerb nyelvű epikus ének is a hadvezér 1913-ban megjelent emlékiratainak mellékletében látott napvilágot. A memoárt sajtó alá rendező Đorđe Đ. Stratimirović, a vezér fia, a könyv előszavában többek között elmondja, hogy apja iratait lapozgatva bukkan arra a nyomtatott, de fedőlap nélküli könyvecskére, amelyben négy, az 1848/49-es küzdelmeket megörökítő éneket talált, közöttük a temerini gyújtogatás történetét is. Mivel úgy vélte, hogy az énekek – több más forrásból előkerült verssel együtt – alkalmasak az akkori viszonyok jobb megértésének elősegítésére, és mivel a nagy szerb hadvezérhez is köztük van, az emlékiratokhoz kapcsolta azokat mellékletek formájában.

Hogy ki lehetett a 4+6-os aszimmetrikus tizedekben, ún. deseteracokban költött mű szerzője, arról semmilyen adattal nem rendelkezem, de szinte biztosra vehető, hogy olyan ember lehetett, aki maga is szemtanúja volt az eseményeknek, vagy legalábbis azok egy részének. Az előszó írója egy lábjegyzetben elmondja, hogy az 1848/49-es harcokról jóval több ének keletkezett, közöttük sok olyan, amely „az egyszerű nép” körében sarjadt. Említ bizonyos Damjan nevű szerb katonát is, aki Stratimirovićról és Jelačić horvát bánról adott elő hősi énekeket. Kétségtelen, hogy a XIX. század közepén a szerbség körében még elevenen élt annak igénye, hogy a közösség számára fontos politikai és katonai eseményeket epikus énekekben formálják meg és adják tovább, „szájról szájra”. A *Palež od Temerina* is ebbe a népköltészeti hagyományba illeszkedik. Itt jegyzem meg, hogy az alcímben feltüntetett dátum a tragikus esemény ortodox naptár szerinti időpontjára utal.

Az ismeretlen szerző költeménye ugyan a szerb fegyverek dicsőségét volt hivatott megörökíteni, itt azonban egy megoldhatatlan problémával találta magát szemben, nevezetesen azzal, hogy Temerin felgyújtása és a lakosság elűzése egyszerre számitott dicsekvésre ösztönző katonai sikernek és az emberiség elleni indokolatlan vétségnek, súlyos erkölcsi vereségnek, amit szégyellni kell. E kettősséget nem tudta feloldani, ezért azután hősi éneke sem vált a szerb győzelem diadalordításává, inkább egy olyan ember rezignált sóhajának érezzük, aki azért szorong, hogy az ő népével hasonló szörnyűség soha meg ne essen.

A TEMERINI GYÚJTOGATÁS¹
(1848. augusztus 18.)

Szenttamási dicső csata után²
Midőn magyart a szerb másodízben
Fölülmúlja véres csatatéren,
És az ellen szégyenében megfut,
Az a magyar bectelenül akkor,
Fejveszetten, mert elszaladt onnan,
Hazudozik, becsmérli a szerbet,
És összehord mindenféle érvet,
Csúfolódás hozzá hogy eljutna,
Hadd hallaná azt a vezér maga,
Hősi szerbek ifiú vezére.

Midőn hallák ezt a szerb vezérek,
Lángba borult valamennyi szíve,
Fogat fogért, szemet szemért kíván,
Mind egy szálíg ellenségre törne,
Odahívják az ő fővezérük,
Fővezérük, Sztratimiri Györgyöt.
Mikor ottan tanácskozik velük,
Kérdi tőlük a szerb generális:
„Ó, daliák, ti drága testvérek,
Szívetekre minő bánat szálla,
Minő nagy gond, vajh miféle bánat
Éjféltájon ami ideűzött?
Tán a magyar megint miránk készül?
Gondolni is rossz volna most arra.
Szenttamásnál hogy el lett páholva
Semerről sem mutatkozott nekünk.
Vagy eszetek zavarossá tette
Gyanakvástok valamely vezérre?
Tán csak nem ez, hisz mind jelen vagytok,
Hisz mind jelen vagytok egyazon órában.
Vagy valahol a sereg lázadt föl?
Szóljatok hát ti, kedves testvérek,
Kebleteket vajh mi bánat nyomja?”

Ám így szól a legöregebb vezér,
Surdučki az, sajkási kapitány.³
„Nem a magyar állt talpra ellenünk,
Menekül az a napvilág elől,
A naptól is rejtené szégyenét,
Hát még a mi pillantásainktól.
Sem árulás, sem fekete kétely
Egységünket nem mocskolta még be,
Ellenünk fel a sereg sem támadt,

E legények egytől egyig érted,
Érted, ha kell, meghalni is készek.
Únjuk már, hogy belőlünk gúnyt úznek,
S rágalmaznak a magyar gyilkosok.
Bárhol járnak, csúfolják a szerbet,
Hogy mi vagyunk gyávák legnagyobbja,
Vitézsége egyikünknek sincsen,
Együnknek se dobog bátor szíve,
Mert velük mi meg nem merünk vívni
Tisztességgel, mint katonák vínak
Tágasra nyílt, szabad sík mezőkön.
Sáncban ülünk, s mint a mérgeskígyók
Zöld levelek alá mikor bújnak,
Úgy várjuk a prédát alattomban.
Ez a gondunk, drága generális,
E csúfságot nem fogjuk eltérni,
Ez mincénk, jó urunk, nagy szégyen,
S szégyenünkért bosszút fogunk állni”.

Mit közölük kimondott az egyik,
Azt fennhangon mások is kimondták,
Ám emeli kezét homlokához,
Fejét rázza Stratimiri Đorđe,
S beszédbe kezd bátor, vitéz hangon:
„Testvéreim, halljátok imígyen!
Sáncok mögött már én is elúntam
Szűk leshelyről víni ellenséggel,
A miénkkel és a császáréval.
Küzdenék én mezőn szívesebben,
De leginkább tiszteket fognék el,
Ám, testvérek, a mi erőnk nem nagy,
Összemérve katonaságéval
Olyan kicsiny, hogy szinte már nincs is.
Miénkben, tudom, nem csalódom,
Utolsóig elhullanak, mintsem
Mégfakuljon a szerb dicsősége,
De, testvérek, bolondság meghalni
S a magyarnak nem ártani véle!
Testvéreim, Isten s ember előtt
A népemért felelnem kell nékem.
Ám köztetek egyetlen, ha tudja,
Megszerezni győzelmet hogyan kell
Erőinkkel szabad csatatéren,
Én, hitemre, életekre állok!”

Ekkor szóla az egyik vojvoda:
„A mi erőnk túlságosan kicsi,
De legyőzhetsz erőt cselvetéssel,

Innen nappal nem szabad kimenni,
De sötétben orrodig se látni,
Akkor kell majd támadni magyarra,
S mint a macskát, őket szétzavarni.
A mi erőnk erre mindig képes,
Ellenség ha nem lát a sötétben,
Egy ember még százszal is fölérhet.
Kire rászáll, rettenet legyőzi,
Sőt némelykor esztét veszi néki.”

„Elhallgass te, szerbek kapitánya!” –
Monda Dorde, s talpra ugrott menten,
Szégyenében s nemes haragjában
Azonnyomban fölforrott a vérc.
„Ki hallotta, hogy szerb vitéz, bármely,
Ellenségre törne alattomban?
Előbb mond az búcsút a lelkének,
Mintsem hogy a csatatérre érne!⁴
De halljátok, szerbség vojvodái!
A szemünkben régtől egyik szálla,
S amíg megvan, tovább nem mehetünk
Járek alól még egy tapodtat se.
Temerin meg épp az orrunk előtt,
Tudjuk, hajdan szerbek lakta hely volt,
Most szomorú, törölmetszett magyar!
Földesúr a szerbeket elűzte,
Telepített magyart erőszakkal.”⁵
Csalást mikor meglátták a szerbek,
Templomukat lebontották földig,
Majd átvitték sajkások földjére.
Az ellenség lakik mostan benne⁶
Ágyúkkal meg hadfölszereléssel,
Ott mulatnak a magyar gyilkosok,
Közöttük van Mészáros tábornok,⁷
Tüzet aki dobott Szenttamásra.
Testvéreim, a kígyófészekből
Ki kell üznünk ellenségeinket,
Temerint mi el kell hogy foglaljuk;
Testvéreim, még világos nappal
Hadseregünk összegyülekezzen!
Egyik szárnyán álljon föl majd Biga⁸,
Szenttamási hadat ő vezesse,
Szőregről meg Jovanović Pero,
Derék hőse dicsó Turijának,
Ahol küzdött egy ember tíz ellen;
Dobanovac⁹ és Dudić meg jönnek
Sajkásokkal Goszpodinciáról,
Járek felől Jovanović Čiča¹⁰,

Ki hajnalban a piros bort issza,
Üt majd oda, ha csak el nem alszik –
Bizony, hős ő, bár igen szeszélyes!”

Ugyanekkor két öreg érkezők,
Két vén tagja a szerb főtanácsnak¹¹,
Kiket küldte a szent pátriárka¹²
Megszemlélni hadat, vojvodákat,
S hogy vigyenek löszert meg élelmet,
Táborukban ha elfogyott volna.
Megérkezvén a haditanácsba
Rájuk köszönt Stratimiri Đorđe:
„Hozott isten, tisztességes urak!
Erre felénk szerencsével jártok,
Vagy a szükség, ami idehajtott?”
Ámde szólnak a szerb odborníkok¹³:
„Hál’ istennek, semmi baj sincs nálunk,
Azért jöttünk, benneteket lássunk,
Valamire volna-e szükségtek?”
„Semmi másra” – mondja nekik Đorđe –,
„Csupán egyre, Temerin falvára.
Elvesszük azt, hogyha kell, erővel,
Vagy erővel, vagy majd rászédéssel.
A seregünk pirkadatkor támad,
S ha sor kerül majd az ütközetre,
Holnapután titeket én hívlak
Uzsonnázni hozzám Temerinbe.”
Kimondván ezt, küldi a vajdákat
Parancsait közhírré tétetni.

Múlik az éj, kékellik a hajnal,
Áll már Biga védelemre készen,
Szóreg felől Jovanović Pero
Vág neki a széles, sík mezőnek,
Hogy a síkon a hadra támadjon;
Ámde Dudić kicsi századával
A síkságra ráfordulni nem mer,
És Čiča is Járeknál megtorpan.¹⁴
Úgyhogy itten igazi harc nem volt,
Néhány ágyút ugyan elsütöttek,
Ámde Pero észbe kap időben,
Embereit nyomban hátrahúzza,
Majd csendesen így beszél magába:
„Istenemre, jól mondá azt Đorđe,
Erőnk gyöngé kinn a sík mezőkön.”

Elmúlt a nap, az éj elsötétült,
Az idő is éjfél felé jár már,

S hírhozókat küld a generális.
Szundít magyar gond nélkül a sáncban¹⁵,
Az urak meg a fő uraságnál
Vannak vígan a tágas udvarban.
Egyik a mást ottan túl hazudja,
Mennyi szerbet vágott le ő máma,
Hogy kergetett mezőn szerteséjjel
Granicsárt meg meztelen geákat.¹⁶
Pohár mellett ahogy így regélnek,
Lopakodva megjönnek a szerbek,
Elől kúszva mind a szerviánok¹⁷
Megtámadnak kettő-három strázsát,
A magyar sánc egész közclében
Viszik őket Stratimiroviéhoz.
Lövést ad le három ágyú ekkor,
A magyarok álmukból ugrálnak,
Majd kilőnek egynehány sortüzet,
S a faluban az ágyúik körül
Lovuk lesik megriadt tüzecek.
Temerinnél hömpölyög az ember,
Volt belőlük legalább tízezer.
Bánátiak menekülnek hátra,
Hisz a harcot eddig nem szokhatták,
Pattantyúsok közül egy megindul,
Ágyújával menekülni próbál,
De meglátja Stratimirović ezt,
S azon nyomban levágja a lóról,
Egy ágyút meg fordít szaladókra,
A bánáti futó regrutákra.¹⁸
A menekvők látva ezt a tréfát
Mind azonmód száguldanak vissza,
Mert jobb amott vívni ellenséggel,
Mintsem halni magunk tüzérétől,
Bizisten, az szörnyű dolog volna!
Visszamennek, s roham Temerinre,
A faluba elsők között érnek.

Temerin már megpirkadt a tűzben,
Ám ez éjjel Čiča se aludt el,
De egy szuszra Járeket felgyújtja.
Magyarok meg, e csodát meglátván,
Eme csodát, világnak csodáját,
Menekülnek, mint fejetlen legyek.
Ha lovokról előbb nem gondolnak,
Istenuccse, ágyújuk ott marad.

Jajszó hallik a magas egekbe,
Gyerekek visít, asszonyok ordítanak,

Mind menekül, öreg és fiatal,
 Katonák is meg egyszerű pórok.¹⁹
 Ezerfelé durrog az eszterháj,
 Itt-ott olykor ágyúszó is hallik
 Ahogy röpül a magyar tömegbe
 Szerencsés út kívánataképpen²⁰.
 Két falu a legsötétebb éjben
 Világított utat ellenségnek.
 Csodás napok, őrizz tülük, Isten,
 Hogy mivélünk ilyen sose essen!

CSORBA Béla fordítása

JEGYZETEK

- ¹ Forrás: *Uspomene generala Dorda Stratimirovića*. Naklada Adrijc, Beč–Zagreb–Lajpcig, 1913.
- ² 1848. augusztus 19.
- ³ Stevan Surdučki
- ⁴ Ezzel szemben a történelmi tény, hogy Temerint az éj leple alatt támadták meg, még hozzá Stratimirović parancsára. E jelenet minden kétséget kizáróan Stratimirović és a szerb hősi katonai erények apológiáját szolgálja.
- ⁵ Hittelen adat. Széchen földbirtokos nem űzte el a szerbeket. Önszántukból költöztek át Paska-pusztára, ahol megalapították Đurdevót (Sajkásgyörgyc), hogy részesüljenek a sajkásoknak járó privilégiumokból. A magyarok idetelepítése sem erőszakkal történt.
- ⁶ Tudniillik Temerinben.
- ⁷ Mészáros Lázár hadügyminiszter augusztus 28-án érkezett Temerinbe, azonban mulatozásra nem volt ideje, mert egy alakulat meglátogatása után azonnal tovább utazott Újvidékre. Ekkor már folyt a település elleni első támadás. A szerbek – valószínűleg a császári tisztek árulása folytán – tudtak érkezéséről, és kis híján elfogták a Járeckről Vaskapu (ma Rimski šančevi) felé vezető országúton.
- ⁸ Petar Biga
- ⁹ Jovan Dobanovački Gospodinčanin
- ¹⁰ Zaharija Jovanović Čiča
- ¹¹ Glavni odbor naroda Srpskog
- ¹² Jovan Rajačić karlócai pátriárka. Eredetileg ellenezte a Temerin elleni támadást.
- ¹³ Odbornik – itt: a Glavni odbor tagja
- ¹⁴ Stratimirović a pátriárkához küldött levelében Čičát és Dudićot hibáztatja az első támadás kudarcáért. Emlékiratában már megértőbb: „A jelre vártam, hogy Čiča is megkezdje a támadást Járek falunál, de hiába. Beláttam, hogy a síkságon erős magyar katonasággal szemben semmit se tehettek. (...) Másnap új utasítást adtam ki, és szigorúan megparancsoltam Čiča ezredesnek, hogy ne tétovázzon, mint előző nap.”
- ¹⁵ Az alvó magyar őrség motívuma Stevan Kačanski XIX. századi szerb romantikus költőnél is előfordul, aki egy lírai költeményben állított emléket Temerin elpusztításának.
- ¹⁶ Geákok – a Szávától délre élő szerbek elnevezése.
- ¹⁷ Szervianok – szerbiaiak.
- ¹⁸ Az ún. Német-Bánságból sorozott szerb katonák megfutamodásáról van szó. Az esetet Kaper szerbbarát német történetíró is említi. Lásd: Sigfrid Kaper: *Srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848–49*. Beograd–Valjevo, 1996.
- ¹⁹ Jovan Dobanovački Gospodinčanin, aki maga is az egyik támadó alakulatot vezette, Újvidéken 1895-ben megjelent visszaemlékezésében ezt írja: „Parancsba volt adva, hogy éjszaka 12 órakor mindkét oszlopnak Temerinbe kell érni, és egy időben meg-

kezdeni a falu házainak felgyújtását. Stratimirovićék először felgyújtottak egy házat, és mi csak akkor kezdtük a gyújtogatást. Csatatunk legénysége egy égő házban sebesült ellenséges huszárt talált, ahogyan a szobában fekszik. Hogy ne váljon a tűz martalékvá, kivitték, de nekem úgy tűnik, hogy a szerbiaiak megölték, mert ők senkinek sem kegyelmeztek. Amikor a házsorok tűzbe borultak, csak hallották volna a temerini nép ordítását, sívalkodását, jajgatását, a sírás-rívást, amint futottak, menekültek, és lőttek utánuk ágyúink. A látvány borzasztó, leírhatatlan volt. Temerin ezen az éjszakán lángban állt, az ellenség elhagyta. Másnap részünkről megkezdődött a fosztogatás. Kocsik egész karavánjai jöttek Temerinbe, hogy mindenki minél többet harácsoljon.” (Jovan Dobanovački Gospodinčanin: Uspomene iz narodnog pokreta 1848 i 1849 godine. Novi Sad, 1895., 17. oldal. Ökrész Károly fordítása.)

Kossuth Hírlapjának 1848. szeptember 5-i számában egy névtelen szemtanú hosszú tudósításban számol be a Temerin elleni támadás részleteiről. A támadók kegyetlenségét mindennél jobban illusztrálja levelének egy rövid részlete: „ Mi a kukoriczába vonultunk a város végén, s néztük egy darabig, mi történik, láttuk a rablást, mit végbevittek, nőket s gyermekeket a tűzbe dobáltak, a kirablott házakat fáklyával gyújtogatták s lődözték, kit futni láttak, a kertekből a sorkatonság és nemzetőrök lövöldöztek a kegyetlen rablókra, de a sok ezer betódult rablósordától, ki éltét menteni akarta, futni kellett.”

²⁰ E sorokból nem kis cinizmus is kiérződik. Eredetiben: „Još se katkadi topovi čuju /Koji tamo srećna puta radi / U gomile madarske odleću...”

Végezetül itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Ökrész Károly temerini helytörténésznek, amiért a *Palež od Temerinára* irányította a figyelmemet.